

Az írástevők felelőssége

(Hornyik Miklós: *Meghasonlásunk története.*

Délvidéki könyv. Timp, 2009, Topolya)

Hornyik Miklós a nemzeti gondolat tántoríthatatlan híve – olvashatjuk a könyv borítójának behajtott oldalán Szentmihályi Szabó Péter fontos, figyelemre méltó észrevételét. Hornyik Miklós délvidéki tárgyú válogatott írásainak gyűjteménye, a *Meghasonlásunk története*, kiegészítve a szerző néhány új írásával, ennek az állításnak meggyőző tanúságtétele.

A Délvidéki könyv alcímet viselő kötet a szerző 65. születésnapján jelent meg, tehát nem hevenyészve papírra vetett irodalmi elmélkedésről és eszmetörténeti jegyzetekről van szó benne, hanem szerzői hitvallásról, hosszú évek során kiérlelt gondolatokról.

A nemzetben való gondolkodás nem természetes és magától értetődő állapot az írástudók számára. Ma a kultúrát az irodalmi sznobizmus és a nemzetellenes klikkszellem uralja. Ezzel együtt úton-útfélen azt hallani, hogy az igazi értelmiségi független, távol tartja magát a politikától, mindenféle ideológiától, hatalmi elvárástól. Eltekintve attól, hogy „független értelmiség” soha sehol a világon nem létezett, és ma sincs, a nemzeti gondolat hívének lenni ma nem kis bátorságot jelent.

A közéleti szerepet vállaló írástudók (akiken az értelmiséget értjük), régebben az egyházaknak, uralkodóknak vagy gazdag mecénásoknak engedelmességek, az újabb korban pedig – túlnyomó többségükben – a pénz hatalomnak vannak alárendelve. Természetesen mindig voltak szuverén egyéniségek, merész harcosok, akiknek volt bátorságuk fellázadni a mindenkori hatalom ellen. És ma is vannak, ők azonban nem független, önfejű, maguknak élő emberek. Ellenkezőleg, ők azok, akik ellenzéki séget, politikai megbélyegzést, egzisztenciális hátrányt, nyomort, sőt sok esetben üldöztetést és börtönbüntetést vállalnak azért, mert népük, közösségük, nyelvi kultúrájuk mellé állnak. Példaképeknek, az adott kor intellektuális lázadóinak lehetne tekinteni őket.

Mert mit is jelent az, hogy valaki a nemzeti gondolat elkötelezettje? Számomra történetesen azt jelenti, hogy az illetőt foglalkoztatja a nemzet helyzete, sanyarú állapota, aggasztja a felgyorsuló asszimiláció, a kultúra hanyatlása, a kivándorlás, a fogyatkozó népesség és annak romló egészségi állapota, nehéz gazdasági helyzete, az oktatás és értelmiségképzés megoldatlansága, nem beszélve a magas öngyilkossági és megdöbbentően alacsony születési arányszámokról.

Ez a fajta elkötelezettség az, ami miatt korábban is odafigyeltem Hornyik Miklós közéleti tevékenységére, szellemi cselekvésére, és most is nagy érdeklődéssel vettem kezembe könyvét.

*

Az indíttatásban sok közös van bennünk. Nem véletlenül, hiszen nemcsak kortársak vagyunk, de egyazon közegben cseperedtünk föl, és jöllehet a magunk egyéni és közösségi életét éltük, ki-ki a maga területén, az a közeg, amely alkotó értelmiségivé formált bennünket, úgy tűnik, egyazon feladatot jelölt ki számunkra: segítségére lenni annak a nyelvi-kulturális közösségnek, amely megfélemlítve, bizakodás és tanácstalanság között hanyódva kereste és keresi a kiutat szorongatott helyzetéből...

A *Meghasonlásunk történetét* azzal a nem titkolt szándékkal vettem kézbe, hogy mindenképpen reflektálni fogok rá, ha nem is kapásból, és nem is a szokványos könyvismertető formájában.

Személyi alkatomnál fogva az aktuális helyzet elemzésére mindig erősebb, sürgetőbb késztetést érzek, mint a visszatekintésre, politikai és kultúrtörténeti események felidézésére. Természetesen tisztában vagyok vele, hogy a múltunkról szóló megvilágosító erejű írások hasznos tanulsággal szolgálhatnak számunkra a jövő vonatkozásában, ami nélkül aligha lehet eleget tenni az elkövetkező évek feladatainak és kihívásainak. A *Meghasonlásunk történetét* egy időre azért tettem félre, mert a jelen egyre nyugtalanítóbbá váló eseményei kerültek érdeklődésem homlokterébe.

Bár a hangadó politikai és értelmiségi réteg sokáig megpróbálta homokba dugni a fejét, húsz év után szembe kell néznie azzal a kellemetlen ténnyel, hogy a kommunizmus rabigájából szabadult országok súlyos válságban vannak. Hogy eddig minden újonnan unióssá vált ország gazdaságilag tönkrement, morálisan lezüllött, súlyos elégedetlenségtől és feszültségektől terhes elszegényedés jellemzi az egész keleti blokkot. Miközben a jobb sorsot érdemlő emberek abban reménykedtek, hogy a csatlakozással javulni fog az életszínvonaluk, az új rendszer azt a célt szolgálja, hogy az adott országokból minél több erőforrást lehessen kipréselni. Az EU és az IMF (Nemzetközi Valutaalap) a fuldokló népeknek oly módon nyújt segítséget, hogy közben a köteleket a nyakukra hurkolja. Mindenképpen szembetűnő, hogy a nagyhatalmak máig másként

kezelik a térséget és annak problémáit, mint saját népüket és ügyeiket.

Úgyhogy miközben a délvidéki magyarság huszadik századi hétköznapi megrendítő krónikájának az olvasásába fogtam, nem tudtam elvonatkoztatni attól a körülménytől, hogy a történelem úthengere még csak most fog keresztül menni rajtunk. Tisztázható-e a múlt addig, amíg köd ereszkedik közösségi tudatunkra, és a manipuláció folytán nem látunk tovább az orrunknál sem a jelen, sem a jövő vonatkozásában?

Természetes, hogy mindenkit a maga gondja-baja foglalkoztatja elsősorban. Mi magyarok is érthetően a saját sérelmeinkkel vagyunk elfoglalva. Gyógyírt, orvoslást keresünk a velünk megesett történelmi igazságtalanságokra, mindenekelőtt Trianonra. De vajon milyen világ az, amelyben élünk? Melyek azok a modern kori egyetemes politikai elvek, értékek, amelyek jegyében megértést remélhetünk? Vannak-e ilyen elvek és értékek, hiszen az elmúlt években kibontakozó gazdasági, politikai, társadalmi válság mindenki előtt világossá tette, hogy az új világrend történefilozófiai alapja és az arra alapozó pénzügyi menyire hamis, spekulatív és tarthatatlan.

*

Pszichológusként a nemzetközi pénzügyi és spekulatív tőke hatásmechanizmusának vizsgálata kívül esik szorosabban vett szakmai-tudományos és intellektuális érdeklődési körömben, de mivel minden lecsapódik az életünkben, társadalmi és lelki problémákról és gyógy módjukról aligha beszélhetünk, ha megfeledekezünk az új világrendről és annak mozgásirányáról. Az irodalomra is úgy tekintek, mint a nemzeti tudatunk letéteményesére, fenntartásának legfontosabb eszközére, ennél fogva akár merről közelítünk a mindennapok valóságához, a magyar végzetten való viaskodásnál kötünk ki.

Tudjuk, nehéz keresztet vesz a vállára az, aki meri kérdőjelezni azt a korunkban divatos alkotói beállítottságot, amely a korlátlan szabadság nevében tagadja, hogy az alkotás valamely léthelyzetre adott jó vagy rossz válasz lenne. Mivel ennek a divatnak hódolva az egykori Jugoszláviában a magyar írástudók egy része messze a kisebbségi népelettől, a valóságtól elrugaskodva írogatott, Hornyik visszatekintésében megpróbál leszámolni ezzel az álirodalommal: mutatványköltészettel, posztmodern szövegelemmel, ahogyan ő mondja.

Nem voltak valami gondtalan idők azok, amelyekről Hornyik szól. A közhiedelemmel ellentétben – írja – a szocializmus építésében Josip Broz Tito volt Sztálin leghívebb tanítványa. A második világháború befejezése után a szovjet példát követve Tito Jugoszláviája az egyetlen olyan ország, ahol a bolsevista terror nem moszkvai parancsra, hanem önként és maradéktalanul érvényesül. A háború utolsó éveiben a győzelmet követő néhány hónap alatt mintegy 150 ezer embert végeztek ki. Anton Bebler

kutatásai szerint 200 ezer volt az áldozatok száma. Közük 40-60 ezer magyar. A Vörös Hadsereg által csatlóssá tett közép- és kelet-európai országokban ilyen tömeges méretű likvidálásokra nem volt példa.

A letaglózó adatok rövid ismertetése után Hornyik Miklós rátér a szocialista realizmus időszakának bővebb taglására. Annak az uralkodó irodalompolitikának a bemutatására, amelynek folyamánként lassan az ún. jugoszláviai magyar irodalom „magára talál”. Annak végkifejleteként a fiatalok egy csoportja a magyarság múltját és jelenét megtagadva, a mindent megújító forradalmi jugoszláv szellemiség beteljesüléseként az avantgárd mozgalom zászlóvivőjévé válik. Az egész magyar nyelvterületen irigykedve tekintenek erre az új irodalmi értékrendre, amelybe a jugoszlávság hangoztatása mellett a kozmopolitizmus elemeivel együtt belopózott valami gög és nyegleség is. Erre volt pénz, volt politikai fogadókészesség, merthogy „kozmpolita és modern volt”. Az idézett szavak Gion Nándor szájából hangzottak el a Magyar Tudományos Akadémián tartott bemutatkozó előadásában.

A modern irodalmi avantgárdnak a Moszkvával dacoló jugoszláv politika biztosította a hátszelet, elmélyítve azt a hasadtlelkűséget, amely a nemzetek fölöttiséget sugalmazva jugoszláv öntudatúvá próbálta gyúrni a délvidéki magyar értelmiséget. És voltak, akik hittek abban, hogy a „történelmi fejlődés” eredményeként a jugoszláv magyarság megszűnik kisebbségnek lenni, mert magyarul beszélő jugoszlávvá válik. Hornyik előszedi könyvében ezeket az éllovasokat és szembesíti őket egykori megnyilatkozásaikkal, konkrét példákkal illusztrálva, hogy a kisebbségi tudat torzulásaként a nemzeti önfeladás hogyan vált irodalmi eszménnyé azok számára, akiknek az lett volna a feladatuk, hogy segítsék a nehéz körülmények közé került embereket abban, hogy megismerjék a magyarság múltját és jelenét, hogy általa megőrizték magyarságukat.

A könyv első része (A káosz arca) a két világháború közötti korszakot mutatja be. A cenzúra, a terrortámadások, házkutatások, kitiltások, sajtóperek, bérharcok, rossz szomszédok, kitoloncolások időszaka ez, amelyben a nyelvi-nemzeti közösség mozgásteret a „műkedvelő önmegőrzésre” korlátozódik. A délvidéki magyarság falusi-kisvárosi hagyományok világában próbál magára találni, magyar népdalokkal, első világháborús bakanótákkal, lakodalmakban, kocsmai nótázással próbál vigasztalódni. Maradandó értéket alig termő időszak volt ez a délvidéki magyar irodalom történetében. Az újságírás viszont tudott nagyot és maradandót alkotni, példa erre a Délbácska című napilap. A lap történetének áttekintése a legalaposabb és legélvezetesebb sajtóelemzés, amely ebben a műfajban a kezembe került. Bár követésre találna.

Amíg a könyv első része a korabeli délvidéki sivár valóságot mutatja be, a második rész (Leárnyékolt föld) a

második világháborút követő időszak irodalmi alkotásaira fókuszál. Az egyes alkotók és alkotások mögött azonban Hornyik konzekvensen a délvidéki magyar közösség pusztulását, manipulálását mutatja be konkrét példákkal illusztrálva, hogy a formálódó értelmiségiek hogyan próbálták a környezetük által fölvetett sorskérdéseket megkerülni...

A jugoszlávizmus sok tehetséget térített el a sorskérdésekkel való foglalkozástól. A Közelképek portréiban viszont Hornyik bemutatja, és szövegrészletekkel megszólaltatja az általa nagyra becsült írókat is, ahogyan ő nevezi – írástevőket. Ebben az „almanachban” Csuka Zoltán, Gál László, Herceg János, Szeli István, Kopeczky László, Németh István, Podolszki József, Juhász Erzsébet, Dormán László, Dudás Károly, Vicei Károly, Vajda Gábor, Tari István névvel találkozunk. Nem titok, hogy a szerzővel való közös eszmélkedés hozza össze ezt a társaságot, annak alátámasztásaként, hogy a művészi igényesség és a gondolkodás bátorsága elválaszthatatlan egymástól. Hornyik Miklós azt próbálja igazolni velük és általuk, hogy – az avantgárd írókkal szemben, akik álságos módon szinte irodalmi eszménnyé formálták a nemzeti önfeledás politikai-ideológiai követelményét – azok az írók jelentik a délvidéki magyar irodalom élcsapatát, akiknek

az alkotómunkássága nem választható el a környezetük által felvetett sorskérdésektől.

Hornyik Miklós, ha leleplező kritikát ír, többször is igen éles hangot üt meg, de nem fukarkodik az elismerő jelzőkkel sem, ha a művészi igényesség és a gondolkodás bátorságáért dicsér meg valakit. Teszi ezt abból a meggyőződésből, hogy az „írástevő” emberektől számon lehet, és számon is kell kérni az irodalom valóságtartalmát.

*

Miközben Hornyik Miklós délvidéki tárgyú írásait olvasom, a jugoszláviai magyar irodalom majd kilenc évtizedes történetét, ezt a pontos és hiteles társadalom- és lélekrajzot a korabeli viszonyokról, egyfolytában azon töprengök, hogyan szüntethető meg az a gyarmati státus, amelybe a rendszerváltással ismét belecsúszunk? Trianont követően folyamatosan nehéz időket él a magyarság, különösen a kisebbségben élők. Aligha lehetett túlélni ezt az időszakot a lélek meghasonlása nélkül. Szerintem azonban meghasonlásunk már Moháccsal kezdődött. És korántsem fejeződött még be. A magyar végzetten való viaskodást tekintve meglehetősen széles időintervallumról van tehát szó, amelyen belül a Hornyik Miklós által tárgyalt epizód, a jugoszláviai magyar avantgárd szárnypróbálgatása, csak szomorúság balsorsunkban.

